

PSIHOLOGIE SOCIALĂ

CURS

Prof.univ.dr. Alin GAVRELIUC
Departamentul de Psihologie
Facultatea de Sociologie și Psihologie
Universitatea de Vest din Timișoara

3. CONSTRUIREA SENSULUI LUMII SOCIALE

- **TEORIILE ATRIBUIRII** = *procesul prin care încercăm identificarea cauzelor comportamentului „celuilalt” în vederea dobândirii informațiilor privitoare la trăsăturile sau dispozițiile sale de personalitate stabile.*
- **I. Teoria echilibrului cognitiv** - F. Heider (1944, 1958)
 - lumea reprezentățională a subiectului este văzută ca un întreg structurat, organizat, echilibrat și consistent – proximalul / distalul.
 - Surse cauzale pentru comportamentul ”celuilalt”: interne / externe.

TEORIILE ATRIBUIRII

- **II. *Teoria inferenței corespondente*** - E.E. Jones și D.K. Davis (1965)
 - descrie modul în care noi folosim **comportamentul „celuilalt“** ca temelie pentru inferențele ce le producem la adresa **trăsăturilor de personalitate** pe care acesta le deține.
 - atribuirea: proces în 3 etape:
 - contabilizăm doar **comportamentele „celuilalt“** liber consimțite, alese de subiect *fără constrângeri*;
 - acordăm atenție doar *efectelor particulare*, cauzate de un factor specific;
 - acordăm o atenție sporită conduitelor „celuilalt“ care prezintă o *dezirabilitate socială scăzută* (ne ”sare în ochi”... ”cusurul celuilalt”)

TEORIILE ATRIBUIRII

○ D. Gilbert –

- regîndire a teoriei lui E. Jones și D. Davis = recunoașterea rolului *resurselor atenționale conștiente*, plecînd de la premisa generală a cogniției sociale, conform căreia noi *dispunem de resurse cognitive limitate în privința capacității de a procesa informația care ne parvine din lumea socială* (Gilbert, Pelham & Krull, 2001).
- realizăm trei operații distincte:
 - — 1. *categorizăm* conduita subiectului, încadrînd-o în anumite tipare comportamentale; apoi
 - — 2. *caracterizăm* conduita și, implicit, o asociem cu anumite trăsături de personalitate; și, în sfîrșit,
 - — 3. *rectificăm* reflecțiile anterioare despre trăsăturile de personalitate, conform cu desfășurarea evenimentelor contextuale.

TEORIILE ATRIBUIRII

- **III. *Teoria covarianței*** - H. Kelley (1972)
 - inferențele noastre merg dincolo de interpretarea comportamentelor manifeste ale „celuilalt“, *dincolo de ceea ce se vede nemijlocit* în acțiunile acestuia.
 - Pentru a răspunde la aceste întrebări se cuvine, subliniază H. Kelley, ca informațiile pe care le primim deopotrivă de la „celălalt“ și de la „context“ să fie prelucrate în trei registre:
 - —*consensul*— gradul în care „celălalt“ reacționează asemănător la anumiți stimuli din mediu, întocmai ca „alții semnificativi“ din grupurile de apartenență sau de referință;
 - —*consistența*— gradul în care subiectul răspunde în același fel la expuneri repetate la același stimul specific;
 - —*distinctivitatea*— gradul în care subiectul reacționează diferit la *alți stimuli* din mediu (persoane, evenimente).

TEORIILE ATRIBUIRII

Decizia:

- — atribuim comportamentului „celuilalt“ cauze *interne* în cazul în care consensul și distinctivitatea sunt scăzute, dar consistența este ridicată;
- — atribuim comportamentului „celuilalt“ cauze *externe* atunci când consensul, consistența și distinctivitatea sunt ridicate;
- — atribuim modului de acțiune al „celuilalt“ o *combinație de cauze interne și externe* atunci când consensul este scăzut, dar consistența și distinctivitatea sunt ridicate.
 - Informații contextuale – se completează reciproc: principiul diminuării (*discounting principle*), aplicând o *regulă scăzătoare* (*subtraction rule*) // principiul întăririi (*augmenting principle*), aplicând o *regulă potențatoare*.

ERORI DE ATRIBUIRE

- *eroarea fundamentală de atribuire* (*fundamental attribution error*) (Burger, Pavelich, 1993)
 - tendința de a supraestima impactul cauzelor dispoziționale (interne) asupra comportamentului „celuilalt“.
 - *percepem comportamentul „celuilalt“ ca și cum ar exprima un anumit profil de personalitate, mai degrabă decât să explicăm acțiunea sa prin intermediul unor factori situaționali.*
- *efectul actor-observator* (*the actor-observer effect*)
 - îndeosebi când ne situăm în registrul eșecului: tendința de a atribui propriul nostru comportament cauzelor situaționale, iar comportamentul „celuilalt“, cauzelor interne ale acestuia (Jones, Nisbett, 1971)

ERORI DE ATRIBUIRE

- *eroarea atribuirii instrumentale (self-serving bias)* - D. Miller și M. Ross (1975); J. Brown și R. Rogers (1991)
 - atunci când rezultatele acțiunilor noastre sunt favorabile, ne autogratificăm simbolic prin atribuirea reușitei unor cauze interne („am fost inteligenți, activi, energici“), iar când acțiunile noastre au consecințe nefaste, le atribuim unor cauze externe („am fost lipsiți de șansă“, „sarcina a fost exagerat de dificilă, nimeni nu ar fi putut-o realiza“).
 - reușita „celuilalt“, într-o sarcină similară cu a noastră, a fost *mai puțin meritată*.
- *eroarea atribuirii stabil-instabil (stable-unstable bias)* - D. Grove *et al.*, (1991)
 - varierea dimensiunii stabil-instabil în mod instrumental

ERORI DE ATRIBUIRE

- *eroarea propriei supraestimării (self over-estimation bias)*
 - *falsul consens* asupra înțelesurilor situației (Neiser, 1967; Gilovich, 1990)
- *eroarea suprageneralizării (over-generalization bias)*
 - prin înclinația noastră de a generaliza de la un factor specific trăsăturile întregului, de la un eveniment cu probabilitate redusă, accidental înspre general și durabil.

DOMENII DE "APLICABILITATE" ALE TEORIILOR ATRIBUIRII

- Psihologia clinică - persoanele depresive au construit un **pattern de atribuire răsturnat**, apreciind rezultatele negative ca datorate unor cauze interne (absența abilităților, de exemplu), iar cele pozitive, unor factori externi („norocului“ sau sprijinului „generos“ al altora), și devin mereu dependente de situație, pe care percep că nu o mai pot controla —————> terapie prin schimbarea patternului de atribuire.
- Blamarea victimelor inocente (ex. extrem: violul)
 - M.J. Lerner (1980) = "**crediința noastră într-o lume dreaptă**": *dacă ceva se întâmplă, trebuia să se întâmple, sau fiecare primește ceea ce merită și merită ceea ce primește.*

DOMENII DE "APLICABILITATE" ALE TEORIILOR ATRIBUIRII

- **Teoria locului controlului** (*locus of control*) (Rotter, 1966; Gore, Rotter, 1974; Strickland, 1974)

Externaliști	Internaliști
<ul style="list-style-type: none">- sunt motivați extrinsec,-nu au control asupra contextului,-sunt însoțiți de o responsabilitate diminuată,-se supun natural „celuilalt“,-cedează presiunilor externe,-dețin o școlarizare mai modestă,-atribuie eșecul „destinului nedrept“, „norocului“ (cauza externă, incontrolabilă) și-nu-și schimbă nivelul aspirațiilor după o înfrângere.	<ul style="list-style-type: none">-sunt automotivați,-controlează contextul,-manifestă responsabilitate,- nu se conformează fără discernământ,-rezistă la presiunile externe,-au o școlarizare superioară,-atribuie eșecul, spre exemplu, „muncii insuficiente“ (cauză internă, controlabilă),-se automotivează după o înfrângere.

- dimensiunea externalism-internalism **se învață social**: v. *neajutorarea învățată*.
- *mecanismele atribuirii* – în funcție de:
 - **statusul social** asociat actorilor implicați în jocul atribuțional - J. Thibaut și D. Riecken (1955) – ”doctor în filozofie” (internă) / ”homeless” (externă).
 - **dimensiunile culturale** – devianța – internă (individualism) / externă (colectivism).

STEREOTIPURILE SOCIALE — DEFINIRE, TRĂSĂTURI, FUNCȚIE SOCIALĂ

- W. Lippmann (1922) = *rigiditatea* concepțiilor noastre, modul structurat anticipativ de a privi grupurile sociale: „**Imagini suprasimplificate din mintea noastră**“, acest ”ansamblu ordonează însă *lectura realității*, ne ajută să *facem față* asaltului de informații dinspre mediul social”.
 - Etimologic (lb. gr.) = *stereos* = solid, fix + *typos* = caracter.
 - *apriorism cognitiv / economie a gândirii.*
 - *ca o judecată de valoare pozitivă sau negativă, cristalizată sub forma unei convingeri: „noi nu vedem înainte de a defini, ci definim înainte de a vedea“ (Lippmann, 1922, p. 13).*

STEREOTIPURILE SOCIALE — TRĂSĂTURI, FUNCTIE SOCIALĂ

○ *Trăsăturile:*

- **obiectul judecării** = **grupuri** rasiale, naționale, clasiale, profesionale ori politice și/sau relațiile între aceste grupuri;
- intensă **încărcătură emoțională pozitivă sau negativă**, de acceptare sau respingere. Această încărcătură emoțională face ca o gândire bazată pe stereotipuri să avantajeze producerea conflictelor;
- din punctul de vedere al **veridicității** sale, stereotipul este fie în discordanță totală cu faptele — caz rar —, fie **corespunde doar parțial faptelor** — mult mai frecvent —, ceea ce îi conferă aparența unei depline veridicități (ipoteza *kernel of truth*);
- este **durabil și rezistent la schimbare** tocmai datorită independenței sale față de experiență și încărcăturii sale emoționale.
- *geneza stereotipului este de natură socială* — *nu ne naștem cu stereotipuri!*
- *funcția socială a stereotipului este de a păstra valorile și standardele* a căror însușire de către individ este privită de grup ca o premisă pentru integrarea sa în comunitatea de referință.

STEREOTIPURILE SOCIALE — TRĂSĂTURI, FUNCȚIE SOCIALĂ

- *Stereotipul filtrează informația și o direcționează conform dominantelor sale* - experimentul lui G. W. Allport și L. Postman (1947), în *studiul lor despre zvonuri*, o cercetare celebră, derulată asemeni unui „telefon fără fir” transferat în sfera comunicării sociale.
- *stereotipurile se caracterizează printr-o mare stabilitate („se perpetuează”) și se autoconfirmă:*
 - C. Word, M. Zanna și J. Cooper (1974)
 - 1. Intervievatori = A , Candidati = A + N (**complici** / performanță similară)
 - 2. Intervievatori = A (cu comportamentul I din 1 / **complici**), Candidati = A (cei tratați ca ”N” devin, simbolic, ”negri”).

FENOMENUL DISONANȚEI COGNITIVE

- „existența disonanței este psihologic inconfortabilă, din această cauză ea va motiva persoana în **încercarea de a reduce disonanța pentru a atinge consonanța** (...). Tot încercând să reducă disonanța prezentă, persoana va evita în mod activ situațiile și informația care ar putea să amplifice disonanța“ (Festinger, 1957, p. 10).

- $$\text{Rata disonanței: } Rd = \frac{\text{importanța} \times \text{nr. de cogniții disonante}}{\text{importanța} \times \text{nr. de cogniții consonante și disonante}} .$$

FENOMENUL DISONANȚEI COGNITIVE

- *procedee perverse de diminuare a DC:*
 - —încercarea de a reconcilia piesele de informație prin **suprimarea sau uitarea informației contrariante** („nici nu-mi pasă“, „asta nu are nici o importanță“);
 - —**explorarea unor informații noi, consonante, chiar dacă nu sunt adevărate** (asemenea primarilor care trec „spontan“ în tabăra partidului câștigător în alegeri, indiferent care este acesta, prin producerea unor mesaje de genul: „dacă stau să mă gîndesc bine, faptul că mă mut în barca partidului de guvernămînt mă ajută să fac bine oamenilor în mod nemijlocit, altfel nu aș avea nici o putere“);
 - —**activarea agresivității** și respingerea, pe temeiul „falsității“ lor, a tuturor informațiilor care contrazic „opiniile autentice“ („reproșul că sunt părtăș la multe nereguli e aberant, nici nu merită luat în discuție“).

FENOMENUL DISONANȚEI COGNITIVE - CÎND PROFEȚIILE NU SE ÎMPLINESC...

- Gospodina Keech – sept. 1950 – semnal – ”în decembrie va veni sfîrșitul lumii”.
- În pofida acestui dezastru generalizat, ea și membrii sectei, dacă își „vor vedea de calea dreaptă”, vor fi „aleșii” care vor fi „salvați cu ajutorul unei navete spațiale”. În pofida caracterului anecdotic și ridicol al întregului scenariu, în cadrul sectei au intrat și oameni de condiție bună, inclusiv licențiați (bunăoară era un medic, un fizician, un inginer etc.), dintre care unii au decis că se impune să ia măsuri radicale pentru a face față „catastrofei”, renunțînd la slujbe, la bunuri, la case, chiar la familii.
- Lunile s-au scurs și venit „ziua fatidică”, dar nu s-a petrecut nici o catastrofă și nu a apărut nici o navă spațială. Atunci Doamna Keech a amînat „ziua potopului”, numai că nici la noua dată în care trebuia să se petreacă „nenorocirea” nu s-a întîmplat nimic. Toate întîmplările petrecute în cadrul acestei exotice povești despre „sfîrșitul lumii” aveau să fie consemnate cu acribie și descrise lămuritor într-o carte cu un titlu evocator (*Cînd profeția nu se adevărește – When prophecy fails*) care avea să aibă un ecou important în mediul științific și dincolo de el, în care se puteau observa mecanismele psihice care însoțesc procesul îndoctrinării și al supunerii față de „cauza salvatoare” (Festinger, Riecken & Schachter, 1956).
- Ceea ce frapază în relatările observatorilor este absența reacției de bun simț: „asta e, am greșit, m-am înșelat”. Pesemne că cei care au avut convingerile „limpezite” au părăsit grupul și nu au putut lăsa mărturia lor. Apoi, subiecții rămăseseră coezivi în sectă și produsese reorganizări cognitive majore, care puteau „cu temeii” să le explice opțiunile. De exemplu, Doamna Keech le transmisese colegilor că „lumina credinței lor” a fost cea care a „salavat lumea”. Adeziunea la convingerile grupului nu doar că nu a fost pulverizată de confruntarea cu faptele (vădit contrare), ci chiar a sporit. Unii dintre membrii grupului, dacă pînă mai ieri erau rezervați către comunicarea cu „cei de dinafară”, acum își „descoperiseră” vocații militante. Unii au început să țină discursuri publicului, „profetul” feminin al grupului a început și activități lucrative pentru a-și susține prozeletismul, precum vînzarea unor casete audio „motivaționale” vîndute pe piață.
- **Alterare progresivă a discernămintului & cu cît contrastul dintre realitate și calificarea ei era mai pregnant, cu atît credința devenea mai puternică.**

FENOMENUL DISONANȚEI COGNITIVE

- Procedura experimentală a lui L.Festinger și J. Carlsmith (1959):
 - Sarcină monotonă // 1 dolar (condiția 1), fie cu 20 de dolari (condiția 2).
- Disonanța cognitivă e un mecanism universal — dar formele și intensitatea manifestării sale depind de apartenența socială, producându-se mai intens la „indivizii fără rădăcini“ (Clémence, 1989), și este tipică „claselor medii“, fapt ilustrat convingător în scenariul „jucăria interzisă“.

STEREOTIPURILE ȘI GÎNDIREA DOGMATICĂ

- *Gîndirea dogmatică este cea bazată preponderent pe stereotipii, afirma sociologul A. Schaff (1991/2007), acea gîndire ce constituie o adevărată ferecare a minții.*
- A. Schaff, va stabili o opoziție între *politica dogmei* și *politica descoperirii*.
- „Politica descoperirii începe cu propoziția: *Deși noi știm cîte ceva despre noi înșine, despre lumea în care trăim, noi nu știm tot ce este de știut. Avem nevoie de cunoaștere suplimentară și o căutăm în mod activ. Procesul politic, real sau gîndit, este un mijloc de obținere de noi cunoștințe și o dată ce le obținem avem tăria să acționăm conform lor, în ciuda prețului ce-l avem de plătit. Cum stilul de gîndire și de acțiune care caută mereu se prelungește în comportament, politica noastră poate fi mai puțin dogmatică și mai mult orientată spre descoperire și chiar spre sacrificiu personal.*“ (Deutch, apud Colțescu, 1995, p. 45).

